

A bibói alternatíva

EÖRSI ISTVÁN

A nagy étvágyú és horthyánus kigőzölgesű Fidesz-kormányzás felerősítette és vallomásos nyíltsággal felszínre lökte a társadalom széles köreiből addig sem túlzottan lapangó kádárista nosztalgiát. A Magyar Szocialista Párton belül pedig felbátorította azokat az erőket, amelyek szervezeti támogatást és szilárd kereteket nyújtanak ennek az érzelmi katymaznak. Amikor Medgyessy Péter eltitkolt háromperkettes múltja erkölcsi válságba sodorta az új kormányt, a baleset következményeit két egymástól független szellemi mentőakcióval próbálták elhárítani. Némelyek azt mondták, hogy az efféle botránynak nincs helye a demokráciában, mert ennek az uralmi formának egyik legdicséretreméltóbb ismérve, hogy a politizálásból kizárja az erkölcsi kritériumokat. Ámde – mint erre már többen is rámutattunk – ez az állítás meg sem indokolható, csak olyan szavakkal, amelyek erkölcsi értékelést tartalmaznak. Ha például azt mondjuk, hogy a politikát nem helyes erkölcsi követelményekkel kapcsolatba hozni, mert ez igazságtalan vagy hazug következtetésekre vezetne, akkor erkölcsi kritériumokat alkalmazunk az erkölcsi kritériumok nemlétének bizonyítására.

A mentegetők túlnyomó többsége más utat választott. Azt kezdte hajtogatni, amit már régóta gondol: hogy a Kádár-rendszer akármilyen támogatása a boldog hetvenes évektől kezdve nem pártállami tevékenység volt, hanem hozzájárulás a pluralista demokrácia feltételeinek megteremtéséhez. A magyar titkoszolgálat hazafias intézmény volt, mely a szovjet titkoszolgálat terveinek megíúsítására specializálódott. A társadalom megindult a polgárosodás útján, maximálisan kihasználva geopolitikai helyzetünk gyér lehetőségeit. Ennek a politikának a szolgálata, bármilyen területen, ahhoz a kerek asztalhoz vezetett nyílegyenesen, amelyet 1989-ben az ellenzék és az állampárt politikusai közösen ültek körül.

Magam sem vonom kétségbe, hogy a Kádár-rend-

szert első korszakánál, amely az „árulás” és a „tömeggyilkosság” szavakkal jellemezhető a legpontosabban, lényegesen kellemesebb volt az a késői állapot, amelyet nyugati megfigyelők a „gulyáskommunizmus” és a „legvidámabb barakk” kifejezésekkel szerettek jellemezni. Bibó István felsorolja a konzolidáció erényeit: „...a jog és vagyónbiztonság megnövekedése, a fogyasztási cikkek mind szélesebb körben elérhető választéka, a munkahely-változtatás aránylagos szabadsága, a külföldi utazások-

TETTAMANTI BÉLA RAJZA

nak, bár egyéni engedélyhez kötött s a hatóság tetszésétől függő, de széles körben megnyitott lehetősége.” Megemlíti még, hogy megszűnt az általános félelem az önkénytől, alábbhagyott az összeesküvés-hisztéria, nincsenek kötelező ideológiai sémák, sem otromba tömjénezési kötelezettség. Ez mind igaz, ha hozzátesszük, hogy e kellemesebb korszak

megőrizte azért a durva diktatúra egy lényeges ismérvét: az állampolgárok függőségét a hatalomtól továbbra is csak részben szabályozta törvény. „Maga ki fog esni az ablakon – közölte egy rabtársammal a forradalom leverése után két évvel második emeleti irodájában a márianosztrai börtönparancsnok –, és nekem lesz tanúm rá, hogy önként ugrott ki.” „Itt úgy fog megdöglenni, hogy egy ujjal sem nyúlunk magához”, tudatta velem új lakhelyemre érkezésem alkalmából a márianosztrai nevelőtiszt. Ilyen szöve-

gek a hatvanas évek második felétől kezdve kimentek a divatból de azért bőségesen cirkuláltak olyan szövegek, amelyeket nem igazolt törvény. Továbbra is törvénytörő fenyegetéssel és zsarolással szerveztek be besúgókat. Vagy: listán tudatták a főszervezőkkel, hogy kiknek az írásai nem közölhetők. Az utazás állampolgári jogát elismerték ugyan, de pusztán kedvezménynek tekintették, mely bárkitől bármikor bármikor megvonható. (A megtorlás éveinek börtöneiben a beszélőt becézték kedvezménynek: kedvezmény volt, hogy egy öt évnél hosszabb időre elítélt rab félvényként húsz percen át beszélhetett a feleségével – láthatjuk tehát, hogy mekkorát haladtunk a kedvezmények járszalagán egy évtized alatt.) „Utazása közérdeket sért” – ez volt az indoklás, de hogy milyen közérdek sérül, és miképpen, azt törvénytörő módon nem tudták.

Bibó István, aki imént idézett, *Az 1956 utáni helyzetről* című önéletrajzi, és egyben teoretikus igényű vallomásában azt is részletesen ecseteli, hogy milyen hazug és megálázó módon packáztak hivatalok és bürokraták közlésre váró írásaival, a hetvenes évek Magyarországgal kapcsolatban történelmi párhuzásokkal kísérletezik. „Eszembe jut Ferenc császár, Ferenc József vagy akár Horthy Miklós konzolidációja, melyek szintén kemény megtorlással kezdődtek, s végül eljutottak oda, hogy többé vagy kevésbé jelentős szellemi alkotók elismerését is elnyerjék. De ne felejtjük el, hogy mindazok, akik ezeket a rendszereket magasabb szellemi szinten képviselték vagy elfogadták, ezt mindig egy nagy adag rezignáltsággal, szkep-

szissel vagy egyenesen cinizmussal tették, s ez az elem most is jelen van. Sokszor az az érzése az embernek, hogy itt tulajdonképpen egy, 1956 nagy megrázkódtatása után kiábrándultta, rezignáltta, nem mindenáron mindent akaróvá vált vezetés egyeztet ki egy kiábrándulttá, cinikussá vált, s fogható közvetlen előnyökre törekvővé vált országgal.” Ezzel az uralkodó tendenciával aztán összehasonlítja a saját útját: „Én ugyancsak egy ilyen, minden körülmények között a fennálló hatalommal kiegyező, kiegyezéssel atmoszférájú világban, a Horthy-Bethlen-féle konzolidációban nevelkedtem fel, ennek hatása alól – alapvetően békekészgőreső alapteremtetem folytán is – csak lassan szabadultam fel, de egyszer s mindenkorra.” Egyszer s mindenkorra: milyen pátosztalanul egyértelműek ezek a mondat végére csapott szavak! Megrendülten konstatalem, hogy a hetvenes évek második felében, élete utolsó éveiben mondta ki őket. Aztán el is magyarázta, hogy mit jelentenek az adott pillanatban. A Szovjetunió ereje és elszántsága folytán nemzetközi öngyilkosság volna, ha nem vennénk tudomásul a tényeket és erőviszonyokat. „Csakhogy más dolog a tények ostoba semmibevétele és más dolog a lelkiismeret és a véleményalkotás belső szabadságának és függetlenségének a fenntartása...” Ez a konkrét politikai körülményektől függetlenül, és minden körülmények közt időszerű bibói alternatíva.

A boldog hetvenes években éppen erről mondtak le az ország közvéleményének irányítói, és nyomukban mindazok, akik szépnek akarták látni, amire rezignáltak vagy cinikusan rábólintottak. De mert akkor lemondtak róla, most sem szereshetik vissza. A Kádár-nosztalgia, és az ebből fakadó spiclivédelem új hulláma, a Kádár-korabeli titkoszolgálatok erkölcsi rehabilitációja, vagyis az a törekvés, mely elmosná a határokat a pluralista állam és az egypártrendszer között, mind-mind ebből a lemondásból nő ki szervesen és logikusan. Milyen szomorú és roncsoló a felismerés, hogy még azok az emberek is, akik a pártállam idején – Bibó magas példáját követni próbálva – céljukul tüzték ki a belső szabadságot és függetlenséget, szervezett formák között ma már alig képviselik ezt a politikai életben. Közülük jó néhányan kihátráltak vagy kiszorultak innen. Mások kiábrándultak, rezignáltak és cinikusan meggyőzték magukat arról, hogy a horthysta nosztalgiák csak úgy szoríthatók vissza, ha elviseljük a kiegyezést a kádárista nosztalgiákkal. Így hát az a veszély fenyeget, hogy választási lehetőségeink közül belátható időre kihull a belső szabadság és függetlenség lélekmentő, önálló alternatívája.